

Hány etimológiai megfelelője van a *bánt* igeének a lengyelben?*

5.3. Térjünk vissza DE VINCENZ és HENTSCHEL (2010) azon gondolatára, mely szerint az óle. *bantować* a kfn. (*ge*)*bannt*, a *bannen* '1. bíróság elé állít; 2. büntetés veszélye mellett megtilt valamit v. felszólít valamire' ige múlt idejű melléknévi igenevének átvétele. A gondolatot két okból mondhatjuk kecsegtetőnek. Egyrészt a magdeburgi városi dekrétumok lengyel fordításaiban nem lehet meglepő egy német jövevényszó használata. Másrészt a német *bannen* ige jogi szakszó státusza és az ólengyel ige jelentéséhez való közelállósága vitathatatlan. Azonban ebben az elgondolásban is van, ami kétségebe vonható. Ezen kétségek a kfn. *ge-* prefixumot és le. *-t-* magyarázatát illetik.

5.3.1. Az ólengyel adatok feltételezett középfelnémet eredete kapcsán elsősorban a kfn. *ge-* prefixum leválása szorul magyarázatra. Köztudott, hogy a prefixum magánhangzója erősen redukált ejtésű volt a német nyelvjárásokban és gyakran ki is esett – még magánhangzó előtti helyzetben is (l. pl. Eis 1950: 125). Ezen magánhangzó-kiesést rendre igazolják a lengyel nyelv német jövevényszavai, vö. pl. le. *gbur* 'fajankó, neveletlen ember' < kfn. *gebûr* '1. szomszéd; 2. paraszt' (LEXER 1872–1878. 1: 764; BORYS 2005: 158; DE VINCENZ – HENTSCHEL 2010), le. *gmach* '(nagy) épület' < kfn. *gemach* 'ház; jobbágyok számára kialakított épület házi szükségleteik kielégítése céljából' (LEXER 1872–1878. 3: 190; BORYS 2005: 166; DE VINCENZ – HENTSCHEL 2010), le. *gmerk* 'kézjel' < kfn. *gemerk* '1. határ, határjel; 2. jel, ismertetőjel' (DW. 5: 3277; DE VINCENZ – HENTSCHEL 2010), vö. még le. *grat* 'roncs', *gwint* 'csavarmenet', le. *gwalt* 'erőszak' stb. Azonban az összes ilyen példa azt is mutatja, hogy a szóeleji *g-* rendre megőrződik, amit semmiképpen sem lett volna szabad a feltevés forrásául szolgáló etimológiai szótár szerzőinek figyelmen kívül hagyniuk. Elvileg tehát **gb-* szegmenssel kezdődő szóalakokat várhatnánk egy német *gebannt* átvétele esetén.

Hogy a *ge-* prefixum mégis hiányzik, az talán annak a következménye, hogy ún. tudós átvételek esetében az adaptációs mechanizmusok nem mindig a várt módon mennek végbe, s a fordítások szerzői tudatosan leválasztották a prefixumot az igeről. (E meggondolás mellett, közvetetten, az is szólhat, hogy a *ge-* prefixumot tartalmazó ismert német átvételek a lengyelben az elemzett ige kivételével mind főnevek. Ez azonban nyitott kérdés kell hogy maradjon.)

5.3.2. Megoldatlan maradt még az ólengyel adatok *t-*je. DE VINCENZ és HENTSCHEL (2010) elgondolása szerint a szó elsőként (*ge*)*bannt* igeneves alakban került át a lengyelbe (ami összhangban van a lengyel adatok felbukkanásának kronológiájával), majd később ez alapján alakult ki az infinitívuszi alak is, magyarárn:

* A tanulmány első részét l. Magyar Nyelv 110. 2014: 47–55.

kfn. *(ge)bannt* > óle. *bantowan(y)* → *bantowac*. Az értelmezés tehát azt sugallja, hogy az ólengyel adatok *t*-je a német igenévképző maradványa.

Nehéz azonban bebizonyítani a német igenév ilyen alakjának létezését a középfelnémet időszakban. A *bannen* ige ugyanis erős igeragozású volt ebben az időszakban (l. pl. KLUGE 1960: 50) s a participium praeteriti nem *-t*, hanem *-en* végződést kapott. A *-t* a gyenge igeragozású igék esetében volt használatban, akkor is, s ez már az ófelnémet idősakra is igaz volt a *bannen* ige esetében, amit a német szótáriróadalom is igazol – l. MhdW. (1: 85), LEXER (1872–1878. 1: 123; 1943: 9), MWb. (*bannen* a.), AhdW. (1/2: 805–806), BZDEGA (1959: 15) –, ahol a *bannen* múlt idejű igeneves alakja *gebannen*. Mi több, a rendelkezésünkre álló középfelnémet és korai újfelnémet nyelvtanokban sem találunk említést arról, hogy a *bannen* ige a kivételek csoportjába tartozna (l. EIS 1950: 125; PAUL 1918: 72; SÜTTERLIN 1924: 477–478). Az egyetlen olyan kommentárt, mely esélyt ad egy *gebannt*-féle alak létezésére a középfelnémet korban, az MWb.-ben találjuk, ahol a következőt olvashatjuk: „st[arkes] V[erbum] [...] selten s[ch]w[aches] V[erbum]”; igaz az összes idézett példában kizárólag erős igeragozású alakokat találunk.

A késői újfelnémet források és a még fiatalabbak azonban már azt mutatják, hogy a *bannen* ige a gyenge igeragozású igék paradigmája szerint képzik a múlt idejű melléknévi igeneves alakot. Ezt egyértelműen alátámasztja a GRIMM testvérek szótára (DW. 1: 1115–1117): ott az olyan szerzőktől, mint pl. Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832) vagy Friedrich Schiller (1759–1805) idézett forrásanyagokban rendre *gebannt* alakot látunk. Az ólengyel adatok szempontjából ezek azonban már kései adatok.

A két tényt úgy lehetne közös nevezőre hozni, ha feltesszük, hogy az óle. *bantowan(y)* igeneves alak egy kfn. nyj. (valószínűleg felső-szász) **gebannt* átvétele, mely középfelnémet alak, bár nem került be a német lexikográfia legfontosabb szótáraiba, használatban volt, és a későbbi idők folyamán bekerült a német nyelv sztenderd változatába az újfelnémeten keresztül. A felső-szász dialektus azért megfelelő jelöltje ez esetben a szó eredetének, mivel fontos szerepet töltött be a sztenderd német nyelv kialakulásában, annak ellenére, hogy a középfelnémet időszakban nem volt nevezhető egyetlen mérvadó nyelvjárásnak. Már a 15. századtól, kiváltképp III. Bölcs Frigyes szász választófejedelem országlása idején (1463–1525) a szász kancellária nyelve nagy hatással volt az egész Birodalom nyelvére, s ebben Luther Márton bibliafordítására is, amit Luther nem is titkolt (l. pl. SZULC 1991: 171). Később, a 16.-tól a 18. századig terjedő időszakban a nyelvtan- és szótárirók főleg a középnémet felső-szász dialektusán alapuló német nyelvre támaszkodtak munkáikban. Ennek lényeges példája Johann Christoph Adelung (1732–1806) ötkötetes Versuch eines vollständigen Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart (1774–1786) című szótára, mely mintául szolgált többek között az említett irodalmároknak (l. pl. SZULC 1991: 176–177).

Az ilyen meggondolást alátámasztja ADELUNG (1793: 720) későbbi szótára, ahol a *bannen* szócikkben az ígéről az áll, hogy [eredeti helyesírásban] „ehedem wurde es irregulär conjugiret, daher man oft gebannen für gebannet findet”, és az ígét a *verb[um] reg[ulare] act[ivum]* csoportjába sorolja. Ez egybecseng azzal a

lakonikus megjegyzéssel, amit az MWb.-ben találunk a *bannen* címszó alatt. Perse érdemes itt azt is megjegyezni, hogy a felső-szász eredetűtessé összhangban van a szóföldrajzi tényekkel: a lengyel nyelvterületre a német telepesek főleg Tübingenből és Felső-Szászországból érkeztek, a 13. századtól (l. ZAJDA 1990: 36–37).

5.3.3. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk a tényt, hogy ha elfogadjuk a német eredetűtessé, az óle. *bantować* lenne az egyetlen olyan német jövevényige, melyet igenévből képeztek volna tovább lengyel nyelvi talajon.

Emellett jogos lehet a kérdés, hogy vajon miért csak a *ge-* prefixum leválasztására került sor, míg az igeneves *-t* megmaradt. A német ige meghonosodásának folyamata úgy lenne a logikusabb, ha először a ném. *bannen* kerül átvételre, de ekkor a várt lengyel alak minden kétséget kizáróan **banować* lenne, *-t*- nélkül. Hasonló folyamat ment végbe a lengyelországi középkori lat. (1364) *bannire* 'száműz' (PLEZIA 1953–1958: 1033) esetében, melynek ólengyel megfelelője a (1594) *baniować* 'ua.' (l. SPXVI. 1: 302: *bánniowácé*) alak. Ez utóbbi igealak a *-ńń-* szegmens fényében ugyan német jövevénynek nem mondható, de világosan mutatja a lengyel képző a helyesen beazonosított szótőhöz történő hozzáadásának mechanizmusát.

Alternatív megoldásként fel lehetne vetni a szónak egy hasonló jelentésű szóval való keveredését.

Ilyen szó az óle. (1457 u.) *echtowany* ~ (1500) *ochtowan* 'jogfosztott, száműzetésre ítélt' lehet (SStp. 2: 346), amellyel a kontamináció lehetősége annál is valószínűbb, hogy az *ochtowan* szóalak és a *bantowan* egyazon mondatban egymás mellett fordul elő; l. a már említett adatot 1500-ból: *a o tho ochtowan, szlowye banchowan* 'ezért jogfosztott, más szóval büntetett'. S ha igaz az elemzett ólengyel szavunk német származása, a keveredést elősegíthette az is, hogy az *echtowany* ~ *ochtowan* is középfelnémet eredetű, vö. kfn. *âhten* ~ *æhten* 'üldöz; elűz; jogaitól megfoszt, száműz' (LEXER 1872–1878. 1: 31; MWb., *âhten*, *æhten* a.; vö. még MhdW. 1: 17–18, *âhte*, *æhte* a.). Megjegyzendő, hogy a két igeneves szóalak hapax legomenon az ólengyel forrásokban.

Időrendi megfontolásból nem találom valószínűnek egy óle. **banować*-féle alaknak a magyar *bánt* igével való keveredését. Az első minden bizonnyal magyar eredetű kle. *bantować* alak több mint száz évvel a négy biztos és egy bizonytalan lengyel adat után bukkant elő a forrásokban. Emellett egy 14. századi magyar átvétel a lengyel esetében meglehetősen korainak tűnik. WOŁOSZ (1991–92: 13) 15 darab ilyen szót tart számon, SULÁN (1964a, 1964b) csak négyről ír, bár ez utóbbi két cikk ma már idejement. A 15 közül 5 szót egyazon 1500-ból adatolt forrásból ismerünk (l. DIVÉKY 1914), a maradék 10-ből pedig néhány bizonytalan eredetű.

A kontamináció lehetősége elvileg elképzelhető a latin eredetű (és a kfn. *bannen* igével rokon) óle. (1500 k.) *banita* 'száműzött, számkivetett' szóval is, melynek a közép-lengyel időszakból több alakváltozata és továbbképzett igéje ismert, vö. kle. (1588) *banit* ~ *banita* ~ *bannit* 'száműzetésre ítélt bűnöző' (SPXVI. 1: 302) és kle. (1732) *banitować* 'száműzetésre ítélt, jogaitól megfoszt, az országból kitoloncol, kizár a társadalomból' (LINDE 1807: 50–51, *bandycya* a.;

SWil. 1: 48; SW. 1: 94). Ez utóbbi igének számos alakváltozata ismert: (1605) *bandyzować* ~ (1609) *bannizować* ~ *banizować* ~ *baniować* (LINDE 1807: 50–51), az alakváltozatok sokaságának oka talán a középkori latin korpuszban keresendő, vö. k. lat. *bannire* ~ *bandire* ~ *bamnire* ~ *bampnire* ~ *banniare* ~ *banneiare* ~ *bannare* (NIERMEYER 1976: 80). Igaz, a lengyelországi középkori latin szótárában csak a (1364) *bannire* ~ *banire* '1. elítél (magdeburgi jog szerint); 2. száműz; 3. pénzbírsággal súlyt' és (1424) *bannitare* ~ *banitare* 'elítél (magdeburgi jog szerint)' (PLEZIA 1953–1958: 1033–1034, 1035–1036) szóalakokat találjuk, s az egyes alakokban előforduló *-d-* (amely az említett olasz adatokban is megőrződött) keleti gót eredetű (vö. pl. GDLI. 1: 43; DELI. 1: 112). Bármennyire is kecsegtető azonban egy *banitować*-féle igével való keveredés feltevése, a legkorábbi ilyen lengyel adatot csak a 17. század elejétől tudjuk adatulni, ami komolyan megkérdőjelezi a kontamináció lehetőségét. Korábbi *-t-* tartalmazó adatokat csak a lengyelországi középkori latinból ismerünk.

6. Belátásom szerint még ha nehéz is egyértelmű, kérdőjelektől mentes megoldást találni az ólengyel adatok etimológiájára, azok magyar eredete kevésbé valószínű. Egyértelmű végkövetkeztetések helyett a következőképp tudnám összefoglalni a felvázoltakat.

A (valószínűleg felső-szász) kfn. *bannen* ige a magdeburgi városi dekrétumok lengyel fordításaiban négyszer lejegyzésre került az óle. *bantowan(y)* 'száműzetésre ítélt' formájában (az 1519-es adat szemantikailag nem megbízható). Az ólengyel alak *-t-*je vagy egy kfn. **gebannt* 'ua.' igeveves alak hatásának köszönhető, vagy pedig az úgyszintén középfelnémet eredetű óle. *echtowany* ~ *ochtowan* 'ua.' ige névvel való keveredés végeredménye.⁶ Azonban meglehetősen korán, a lengyel jogi terminológia polonizálásának eredményeképpen (l. ZAJDA 1990: 18, 1999), ezen szavak kimentek a használatból.

A későbbi időszakban, pontosabban a 17. század első évtizedeiben, talán szlovák közvetítéssel a m. *bánt* bekerült a dél-lengyelországi nyelvjárások nyelvébe (ezt tükrözi egyrészt a 17. századi Krakó környéki népies irodalom és a mai nyelvjárások is), és szintén *bantować* szóalakot eredményezett.

Az ilyen etimológiai forgatókönyv mellett jelentéstani és szóföldrajzi érvek szólnak: a magyarban és a magyar nyelvterülettel közvetlen kapcsolatban álló nyelvekben fellelhető alakok szemantikailag konzisztens csoportot alkotnak. E tekintetben nehéz azokat az ólengyel adatokkal egyeztetni.

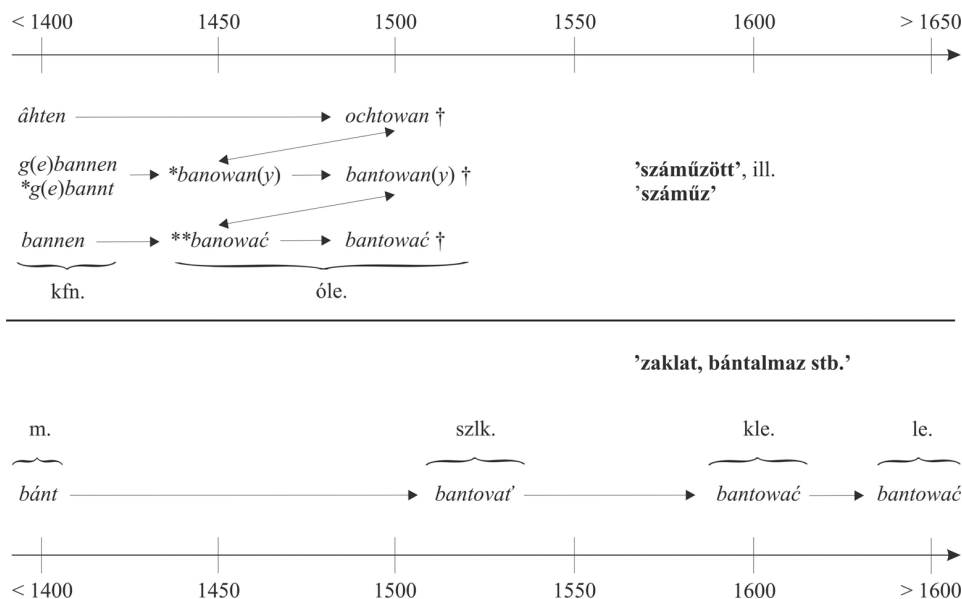
Ha azonban igaz az állítás, akkor a két jelentés nincs sem poliszém viszonyban (mert két különböző etimonról van szó), sem pedig homonímiáról nem lehet szó, mert a két szó nem volt sosem egyidejű használatban ugyanazon időben, nyelvterületen és nyelvváltozatban.

⁶ Tudatában kell azonban lennünk a kontamináción alapuló feltételezés gyenge oldalainak. Először is, mint ahogy azt már említettem, kérdéses egy német igeveves alak átvétele s abból a lengyelben egy ige továbbképzése. Továbbá, ha két lengyel ige név keveredését feltételezzük, fel kell tennünk azt is, hogy az így keletkezett *bantowan(y)* ige név analógiás hatására végbement egy **banować* > *bantować* változás, azonban nem maradt fenn sem egy **banowan(y)* sem pedig egy **banować* alak ebből az időszakból a kívánt jelentésben.

A végkövetkeztetéseket az alábbi ábra szemlélteti.

1. ábra

A m. *bánt* és ném. *bannen* ige megfelelői a lengyelben

Kulcsszók: etimológia, magyar szófejtés, lengyel szófejtés, német szófejtés.

Hivatkozott irodalom

- ADELUNG, JOHANN CHRISTOPH 1793. *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart, mit beständiger Vergleichung der übrigen Mundarten, besonders aber der Oberdeutschen* 1. Johann Gottlob Immanuel Breitkopf und Compagnie, Leipzig.
- AhdW. = VON STEINMEYER, ELIAS – KARG-GASTERSTÄDT, ELISABETH – FRINGS, THEODOR 1952. *Althochdeutsches Wörterbuch* 1/2. Akademie-Verlag, Berlin.
- ASBÓTH OSZKÁR 1897. Az oláh nyelvbe átment magyar szók. *Nyelvtudományi Közlemények* 27: 325–341.
- AUGUSTYNOWICZ-CIECIERSKA, HENRIETTA 1957. Mapy symboliczne i napisowe (na przykładzie znaczenia i geografii wyrazów *banować* i *bantować*). *Język Polski* 27/3: 190–198.
- BARTOŠ, FRANTIŠEK 1906. *Dialektický slovník moravský*. Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha.
- BADECKI, KAROL 1948. *Polska fraszka mieszczańska: Minucje sowiżrzalskie*. Polska Akademia Umiejętności. Biblioteka Pisarzy Polskich 88. Polska Akademia Umiejętności, Warszawa–Kraków–Łódź–Poznań–Zakopane.
- BĚLIČ, JAROMÍR főszerk., 1989. *Slovník spisovného jazyka českého* 1. Academia, Praha.
- BERNOLÁK, ANTONIO 1825. *Slovník Slowenský Česko-Latínsko-Ľemecko-Uherský* 1. Typis et Sumtibus Typogr. Reg. Univers. Hungaricae, Buda.
- BIRKOWSKI, FABIAN 1628. *Kazania na Święta doroczne, Kraków*. [http://www.pbi.edu.pl/\[-\]book_reader.php?p=55073](http://www.pbi.edu.pl/[-]book_reader.php?p=55073) (2012. 11. 14.)

- BLAŽEKA, ĐURO – NYOMÁRKAY ISTVÁN – RÁCZ ERIKA 2009. *Mura menti horvát tájszótár*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- BORYŚ, WIESŁAW 2005. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- BRÜCKNER, ALEKSANDER 1915. Wpływy języków obcych na język polski. § 11. Wpływy węgierskie. In: ŁOŚ, JAN – ROZWADOWSKI, JAN – BRÜCKNER, ALEKSANDER – BAUDOUIN DE COURTENAY, JAN – BENNI, TYTUS. *Encyklopedia polska 2/1. Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich*. Wydawnictwo Akademii Umiejętności, Warszawa. 144–147.
- BRÜCKNER, ALEKSANDER 1927. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Wiedza Powszechna, Kraków.
- BYSTROŃ, JAN 1887. *O mowie polskiej w dorzeczu Stonawki i Łucyny w Księstwie Cieszyńskim. Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności* 12: 1–110.
- BZDEGA, ANDRZEJ ZDZISŁAW 1959. *Słownik trudniejszych wyrazów niemieckich w aktach stanów Prus Królewskich 1–2. (1479–1492)*. Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Fontes 44. Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń.
- DU CANGE, CHARLES DU FRESNE 1678/1883–1887. *Glossarium mediae et infimae latinitatis* 1. Léopold Favre, Paris.
- DÉCSY GYULA 1955. A cseh szókincs magyar elemeiből. *Magyar Nyelv* 51: 453–463.
- DELI. = CORTELAZZO, MANLIO – ZOLLI, PAOLO 1990–1991. *Dizionario etimologico della lingua italiana* 1. Zanichelli, Bologna.
- DEZSŐ LÁSZLÓ 1989. *A XVI–XVIII. századi kárpátukrán nyelvelmékek magyar jövevényszavai*. Nyelvtudományi Értekezések 128. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- DIVÉKY ADORJÁN 1914. *Zsigmond lengyel herceg budai számadásai (1500–1502., 1505.)*. Magyar Történelmi Tár 16. Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottsága, Budapest.
- DW. = GRIMM, JACOB – GRIMM, WILHELM 1854–. *Deutsches Wörterbuch* 1–. Verlag von S. Hirzel, Leipzig.
- EIS, GERHARD 1950. *Historische Laut- und Formenlehre des Mittelhochdeutschen*. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg.
- EtSz. = GOMBOCZ ZOLTÁN – MELICH JÁNOS 1914–1930. *Magyar etimológiai szótár* 1. Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- EWUng. = BENKŐ LORÁND főszerk., 1993–1995. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen* 1–2. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GDLI. = BATTAGLIA, SALVATORE 1962. *Grande dizionario della lingua italiana* 2. Unione tipografica editrice torinese, Torino.
- GEBAUER, JAN 1903. *Slovník staročeský* 1. Academia, Praha.
- GREGOR, FERENC 1993. *A szlovák nyelv magyar elemeiből*. *Mutatványfüzet*. ELTE, Budapest.
- HADROVICS LÁSZLÓ 1985. *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*. Slavistische Forschungen 48. Böhlau Verlag, Köln–Wien.
- HALÁSZ ISTVÁN 1888. Magyar elemek az északi szláv nyelvekben. *Magyar Nyelvőr* 17: 250–255, 300–307, 444–449, 495–500, 532–536.
- HODOROWICZ, STANISŁAW ANDRZEJ 2005. *Słownik gwary Górali skalnego Podhala*. Podhalańska Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Nowym Targu, Nowy Targ.
- HSSJ. = MAJTÁN, MILAN főszerk., 1991. *Historický slovník slovenského jazyka* 1. Veda, Bratislava.
- JUNGMANN, JOSEF 1835. *Slovník česko-německý* 1. Knížecí arcibiskupská knihtiskárna, Praha.

- KarSGP. = KARLOWICZ, JAN 1900. *Słownik gwar polskich* 1. Polska Akademia Umiejętności, Kraków.
- KĄŚ, JÓZEF 2011. *Słownik gwary orawskiej* 1. Księgarnia Akademicka, Kraków.
- KLEMENSIEWICZ, ZENON – LEHR-SPLAWIŃSKI, TADEUSZ – URBAŃCZYK, STANISŁAW 1955. *Gramatyka historyczna języka polskiego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- KLUGE, FRIEDRICH 1960. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 18. kiadás. Walter de Gruyter, Berlin.
- KNIEZSA ISTVÁN 1934. A tót és lengyel költőzködő pásztorkodás magyar kapcsolatai. *Ethnográfia-Népelet* 45: 62–73.
- KOSIŃSKI, WŁADYSŁAW 1884. Przyczynek do gwary zakopiańskiej. *Rozprawy i Sprawozdania z Posiedzeń Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności* 10: 225–309.
- KOTT, FRANTIŠEK ŠTĚPÁN 1910. *Dotatky k Bartošovu dialektickému Slovníku Moravskému*. Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, Praha.
- LEXER, MATTHIAS 1872–1878. *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*. 1–3. Verlag von S. Hirzel, Leipzig.
- LEXER, MATTHIAS 1943. *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch*. Verlag von S. Hirzel, Leipzig.
- LINDE, SAMUEL BOGUMIL 1807. *Słownik języka polskiego* 1/1. Drukarnia XX. Piarów, Lwów.
- MACHEK, VÁCLAV 1968. *Etymologický slovník jazyka českého*. Academia, Praha.
- MALINOWSKI, LUCJAN 1893. O niektórych wyrazach ludowych polskich. Zapiski porównawcze. *Rozprawy Akademii Umiejętności. Wydział Filologiczny* 2: 1–102.
- MhdW. = BENECKE, GEORG FRIEDRICH – MÜLLER, WILHELM 1854. *Mittelhochdeutsches Wörterbuch* 1. Verlag von S. Hirzel, Leipzig.
- MIKLOSICH, FRANZ 1886. *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wilhelm Braumüller, Wien.
- MWb. = GÄRTNER, KURT föszerk., 2006. *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*. Trier. [http://\[-\]www.mhdwb-online.de/index.html](http://[-]www.mhdwb-online.de/index.html) (2012. 11. 10.)
- NÉMETH, MICHAL 2008. *Zapożyczenia węgierskie w gwarze orawskiej i drogi ich przenikania*. Księgarnia Akademicka, Kraków.
- NÉMETH, MICHAL 2012. W sprawie dyskusji nad najstarszymi zapożyczeniami węgierskimi w polszczyźnie: stpol. *bantować* ‘karać’ i pol. dial. *bantować* ‘dokuczać’ — homonimia czy polisemia? *LingVaria* 14: 147–160.
- NIERMEYER, JAN FRIDERIK 1976. *Mediae latinitatis lexicon minus* 1. E. J. Brill, Leiden.
- NOWAK, JÓZEF KAROL 2000. *Słownik gwary górali żywieckich*. Towarzystwo Miłośników Ziemi Żywieckiej, Warszawa.
- NySz. = SZARVAS GÁBOR – SIMONYI ZSIGMOND 1890. *Magyar nyelvtörténeti szótár a legrégebb nyelvelmélektől a nyelvújításig* 1. Hornyánszky Viktor, Budapest.
- OkISz. = SZAMOTA ISTVÁN (gyűjt.) – ZOLNAI GYULA szerk., 1902–1906. *Magyar oklevél-szótár. Régi oklevelekben és egyéb iratokban előforduló magyar szók gyűjteménye. Pótlék a Magyar nyelvtörténeti szótárhoz*. Hornyánszky Viktor, Budapest.
- OrtBr. = BRÜCKNER, ALEKSANDER 1882/1884. Die Magdeburger Urtheile. Ein Denkmal deutschen Rechtes in polnischer Sprache aus der Mitte des XV Jahrhunderts. *Archiv für slavische Philologie* 6: 319–392, 7: 525–744.
- OrtMac. = MACIEJOWSKI, WACŁAW ALEKSANDER 1858. *Historia prawodawstw słowiańskich* 6. 2. kiadás. Szerzői kiadás, Warszawa.
- PAUL, HERMANN 1918. *Mittelhochdeutsche Grammatik*. Verlag von Max Niemeyer, Halle a. S.
- PLEZIA, MARIAN szerk., 1953–1958. *Słownik łaciny średniowiecznej w Polsce* 1. Zakład

- Narodowy im. Ossolińskich*. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Kraków–Warszawa.
- RECZEK, STEFAN 1968. *Podręczny słownik dawnej polszczyzny*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- REYCHMAN, JAN 1951. W sprawie zapożyczeń węgierskich w polszczyźnie. *Język Polski* 31/5: 203–211.
- REYCHMAN, JAN 1957. W sprawie pochodzenia wyrazów *banować* i *bantować*. *Język Polski* 37/5: 383–384.
- GI. = BERRÁR JOLÁN – KÁROLY SÁNDOR szerk., 1984. *Régi magyar glosszárium*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- ROCCHI, LUCIANO 1999. *Hungarian Loanwords in the Slovak Language* 1. Università degli studi di Trieste, Trieste.
- SCHUBERT, GABRIELLA 1982. *Ungarische Einflüsse in der Terminologie des öffentlichen Lebens der Nachbarsprachen*. Harrassowitz, Wiesbaden.
- SGP. = KARAŚ, MIECZYSLAW – REICHAN, JERZY szerk., 1982. *Słownik gwar polskich* 1/3. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Kraków.
- SKOK, PETAR 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1. Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb.
- SSN. = RÍPKA, IVOR szerk., 1994. *Slovník slovenských nářečí* 1. Veda, Trenčín–Bratislava.
- SPXVI. = BAK, STANISLAW főszerk., 1966. *Słownik polszczyzny XVI wieku* 1. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- SPXVII/XVIII. = KARPLUK, MARIA főszerk., 1996. *Słownik języka polskiego XVII i I. połowy XVIII wieku. Zeszyt próbny*. Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków. <http://sxvii.pl> (2012. 11. 10.)
- SStp. = URBAŃCZYK, STANISLAW főszerk., 1953–2002. *Słownik staropolski* 1–2. Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Warszawa.
- SsuM. = ГУМЕЦЬКА, ЛУКІЯ ЛУКІЯНІВНА – КЕРНИЦЬКИЙ, ІВАН МИХАЙЛОВИЧ 1977. *Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.* 1. Наукова думка, Київ.
- SULÁN BÉLA 1964a. Über die ältesten ungarischen Lehnwörter des Polnischen. *Slavica* 4: 131–137.
- SULÁN BÉLA 1964b. A lengyel szókincs legrégebb magyar jövevényszavai. *Magyar Nyelv* 60: 423–427
- SÜTTERLIN, LUDWIG 1924. *Neuhochdeutsche Grammatik mit besonderer Berücksichtigung der neuhochdeutschen Mundarten*. C. H. Becksche Verlagsbuchhandlung Oskar Beck, München.
- SW. = KARŁOWICZ, JAN – KRYŃSKI, ADAM ANTONI – NIEDŹWIEDZKI, WŁADYSŁAW 1900. *Słownik języka polskiego* 1. Nakładem prenumeratorów w drukarni E. Lubowskiego i S-ki, Warszawa.
- SWil. = CZEPIELŃSKI, FLORIAN et al. 1861. *Słownik języka polskiego* 1. Orgelbrand Maurycy, Wilno.
- SzT. = SZABÓ T. ATTILA 1975. *Erdélyi magyar szótörténeti tár* 1. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- SZULC, ALEKSANDER 1974. *Diachronische Phonologie und Morphologie des Althochdeutschen*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- SZULC, ALEKSANDER 1991. *Historia języka niemieckiego*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- TAMÁS LAJOS 1966. *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen (unter Berücksichtigung der Mundartwörter)*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- TESZ. = BENKŐ LORÁND főszerk., 1967. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TLH. = BERTA ÁRPÁD – RÓNA-TAS ANDRÁS (KÁROLY LÁSZLÓ közreműködésével) szerk., 2011. *West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian*. Turcologica 84. 1–2. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- TREML LAJOS 1929. Die ungarische Lehnwörter im Rumänischen II. C. Die ungarischen Elemente in den slavonischen Urkunden. *Ungarische Jahrbücher* 9: 274–317.
- DE VINCENZ, ANDRZEJ – HENTSCHEL, GERD 2010. *Das Wörterbuch der deutschen Lehnwörter in der polnischen Schrift- und Standardsprache*. Studia Slavica Oldenburgensia 20. Göttingen–Oldenburg. <http://www.bkge.de/wdlp.php> (2012. 11. 10.)
- VS. = HALAGA, ONDREJ RODMIL szerk., 2002. *Východoslovenský slovník. Historicky dokumentovaný (921–1918), paralely české, slovenské ekvivalenty* 1–2. Universum, Košice–Prešov.
- WOŁOSZ, ROBERT 1989. Wyrazy węgierskie w języku polskim. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 35: 215–317.
- WOŁOSZ, ROBERT 1991–92. Wyrazy węgierskie w języku polskim II. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 37: 3–27.
- ZAJDA, ALEKSANDER 1990. *Staropolska terminologia prawnicza (do 1500 r.)*. Uniwersytet Jagielloński. Rozprawy habilitacyjne 192. Uniwersytet Jagielloński, Kraków.
- ZAJDA, ALEKSANDER 1999. Staropolska terminologia prawnicza odznacza się wybitną rodzimością. *Język Polski* 79/1–2: 47–53.
- ZAJDA, ALEKSANDER 2001. *Studia z historii polskiego słownictwa prawniczego i frazeologii*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- ZARĘBA, ALFRED 1951. Węgierskie zapożyczenia w polszczyźnie. *Język Polski* 31/3: 113–125.

How many Polish cognates does Hung. *bánt* ‘to torment’ have?

The paper investigates the etymology of two words which many authors have regarded as polysemes: OPol. *bantować* ‘to punish (with exile)’ (attested four times in decrees of punishment, from 1475 to 1500, and there is one attestation from 1519 the meaning of which remains uncertain) and MPol. ~ Pol. dial. *bantować* which, generally speaking, means ‘to torment’ (attested since 1614). Interpreted as polysemes, they were both explained as a single loan word from Hung. *bánt* ‘to torment.’ However, the semantics of the Hungarian word speaks against this interpretation: Hung. *bánt* was never used as a legal term meaning ‘to punish with exile.’ It seems possible that the Old Polish word is a loan word from MHG *bannen* ‘to punish with exile, to banish’ even though the issue of *-t-* and the lack of the expected *g-* in the Polish form remains, for the time being, open. The medial *-t-* may be a remnant of the final *-t* in the MHG past participle **gebannt*, as was suggested by DE VINCENZ – HENTSCHEL (2010), or a result of a blend with OPol. *ochtowan* ‘exiled, banished’. The latter was only attested once in 1500 in the exactly same sentence that also contains OPol. *bantowan* ‘punished with exile’ (see SStp I 60). It does not seem groundless, then, to claim that OPol. *bantować* ‘to punish (with exile)’ and MPol. *bantować* ‘to torment, etc.’ (the latter being still in use in the contemporary dialects of southern Lesser Poland) are neither polysemes as they have different roots, nor homonyms as they have never been used at the same time and place.

Keywords: Hungarian etymology, Polish etymology, German etymology.

NÉMETH MICHAL
 Uniwersytet Jagielloński w Krakowie